

Krašenje telesa in nakit afriških prebivalcev južno od Sahare

Slovenski etnografski muzej je pripravil leta 1972 tematsko razstavo o oblačilih Afričanov južno od Sahare. Na tej razstavi je naš muzej pokazal gradivo o načinu oblačenja, ki ga vsebujejo naše muzejske afriške zbirke. Razen primerkov oblačil je zbranih v našem muzeju tudi večje število okrasnih predmetov in nakita s črne celine. Pričujoči prispevek obravnava prav temo krašenja telesa in nakit črnih prebivalcev južno od Sahare; razstava, ki bo zajela naše muzejsko gradivo s to temo, pa predstavlja resnično drugi del razstave afriških oblačil.

Predmetna analiza temelji na preučevanju predmetov afriških oblačil, ki so shranjeni v našem muzeju, in ki so prikazani na muzejski razstavi.

Obravnavani predmeti izvirajo iz 19. in 20. stoletja. V razpravi bodo prikazani njihov pomen in namenska uporaba kot tudi dosedanje raziskave in objavljena dela o krasilni dejavnosti v predindustrijski dobi, o oblikah krašenja in o nakitu v današnjem času na afriški celine.

Muzejska zbirka nakita in okrasnih predmetov prebivalcev južno od Sahare¹ obsega tele skupine:

A. Okrasni predmeti in nakit na pričeskah. Muzejski predmeti so maloštevilni, vendar značilni za posamezna območja obravnavane celine; so dodaten okras urejeni pričeski. Med predmeti je izvirna lasulja, ki ponazarja pričesko bojvnika rodu Masajev iz Kenije. Značilni so tudi primerki podzglavij za varovanje pričeske med spanjem. Predmeti izvirajo iz Konga Brazzaville in Zaire, iz Centralne afriške republike, iz južne in vzhodne Afrike. Glavniki v zbirki kažejo posebno vrsto umetnosti afriškega človeka iz ekvatorialnega območja te celine, predvsem iz države Zaire. Posebej je potrebno omeniti raznobarno vzorčasto pletenje in rezljane motive.

Lesena podzglavlja, prinesena iz vzhodne in južne Afrike in iz Somalije, so rezljana in ponazarjajo izviren stil oblikovanja tovrstnih lesenih izdelkov.

Umetna lasulja je pripadala masajskemu bojvniku, kakor smo že omenili. Maska skrivne moške družbe rodu Etoi iz južne Nigerije prikazuje pričesko v obliki rogov.

K naglavnemu nakitu sodijo še ti predmeti: okraski za ples iz rastlinskega ali živalskega materiala, okrasna bojna pokrivala, ki nadomeščajo pričesko; diademi in čelni nakit.

B. Nakit v ušesih. Ti predmeti obsegajo uhane, razne obročke, dragocen viseč nakit in okraske iz rastlinske in živalske snovi.

C. Ogrlice — nakit okrog vratu. Muzejski predmeti so otroške, ženske in moške ogrlice, ki izvirajo iz različnih krajev črne celine. Navedeni nakit je izdelan iz preprostega in dragocenejšega materiala, uporabljan pa ob različnih priložnostih. V zbirki so tudi amuleti in ogrlice vaškega čarovnika.

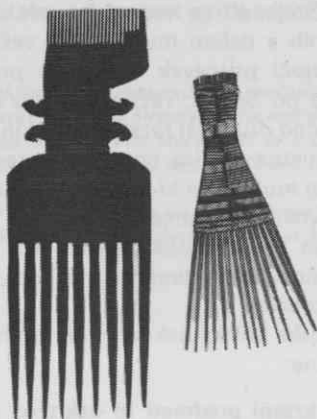
D. Nakit na rokah. To so prstani in obročki. Prstani so maloštevilni; moramo tudi reči, da niso bili tako razširjeni kakor obročki, ki so v zbirki številni in prineseni iz različnih

¹ Obdelani predmeti pripadajo neevropskim zbirkam v Slovenskem etnografskem muzeju:

- Knobleharjevi zbirki z območja vzhodnega Sudana, etničnima skupinama Bari in Čir (P. Štrukelj, SE XX, 1967, str. 143–172)
- zbirki raziskovalca A. Lavrina (Egipt, vzh. Sudan)
- zbirki pomorskega kapitana Perčiča (Gabon)
- misijonarski zbirki iz osrednje in južne Afrike
- zbirki raziskovalca P. Schebesta (Kongo—Brazzaville, Zaire)
- zbirki L. Poljanca (Togo, Nigerija)
- Codellijevi zbirki (Nigerija)
- zbirki predmetov iz Dahomeja, Gane, Nigerije
- zbirki predmetov, zbranih v zadnjih desetih letih (Kenija, Somalija)
- zbirki predmetov iz zahodne Afrike (I. Švegel)

Leseno rezljano podzglavje, Rwanda, juž. Afrika

Glavnika, Rwanda, juž. Afrika

delov celine. Izdelani so iz različnega materiala, preprosti in ornamentirani. Obročke nosijo vsi, to je moški, ženske in otroci.

E. Nakit na nogah. V muzejski zbirki so to železni obročki, ki so jih črnski prebivalci nosili navadno od kolena do gležnjev na nogah. Pri plesih so tem obročkom dodajali zvončke ali druge zvoneče predmete in razne okraske za ples. Tudi tovrstnih okraskov je nekaj zbranih v muzeju.

F. Okrasni pasovi. Ti predmeti, ki so številni v muzejskih zbirkah, so zbrani iz raznih krajev črne celine. O okrasnih pasovih še vedno razpravljajo, ali naj pomenijo najpreprostejši kos oblačila, ali pa imajo le namen krasiti telo. Ko sem preučevala afriška oblačila, ki so bila prikazana na razstavi,² sem uvrstila pas, nošen na bokih z dodanim kosom lubja, kože ali tkanine, med oblačila. Noša takega pasu je bila raziskana na vsem območju črnškega prebivalstva. Na podlagi dosedanjih preučevanj okrasnih predmetov Afričanov smo izbrali med kosi oblačil tiste pasove, katerih poglobitni namen je bil krašenje in ne pokrivanje telesa. To so pasovi ali vrvice, nošene na bokih. Izdelki kažejo izreden krasilni pomen, saj so nekateri pravi umetniški izdelki.

G. Poslikavanje telesa. V naši muzejski zbirki so rudnine, ki so jih uporabljali za barvanje telesa prebivalci v vzhodnem Sudanu.

Krašenje telesa in uporaba nakita pomenita predmet preučevanj, ki zajema pomembne in raznovrstne človekove dejavnosti. Na podlagi muzejskega gradiva bom obdelala v prispevku pričeške črnskih prebivalcev, poslikavanje in brazgotinjenje človeškega telesa, deformiranje glave, zob in ustnic ter uporabo vseh vrst nakita.

Še preden bomo obravnavali posamezna poglavja, je potrebno povedati nekaj splošnega o izvoru in pomenu krašenja človeškega telesa. Krašenje človeškega telesa je bilo pomembno v vseh časih v preteklosti, prav tako ima velik pomen danes. Strokovnjaki, ki so se ukvarjali z raziskavami razvoja oblačil, menijo, da je nakit starejši od obleke. To vprašanje je še danes pomembno za etnološke in druge raziskovalce, ki obdelujejo zgodovino oblačilne omike. Nekateri kosi oblačil, predvsem nakit, imajo poglobitni

² Štrukelj Pavla, 1972: Oblačila Afričanov južno od Sahare. Vodnik po razstavi, Ljubljana

pomen, da krasijo telo, pokrivajo le manjše ali večje površine na človeku. Dosedanje preučevanje pomena nakita pri preprostih ljudstvih je dalo več pomembnih teorij, ki skušajo analizirati razvoj oblačil v preteklosti. V teh raziskavah zasledimo še mnogo vprašanj, ki jih bo potrebno še preučevati, pravi Birket-Smith.³

Že v dosedanjih raziskavah ugotavljamo izsledke, ki so pomembni za preučevanje nakita. Teze, ki so postavljene, govorijo o izvoru nakita pri človeku, v našem primeru pri afriškem prebivalcu. Eden pomembnih vzrokov je vera in verovanje v čarovnijo, ki je imelo največji pomen pri nastanku amuletov. Kakor vemo, se amulet in nakit dopolnjujeta in spajata. Po vsej verjetnosti so vplivali na pojav krašenja tudi praktični vzroki.

Na primer poslikano telo je bilo zavarovano, pred pikom strupenih žuželk. V drugem primeru je na primer okrasna brazgotina nastala tako, da so rano potresli s pepelom in tako zaustavili kri. Družbeni pomen nakita nedvomno sodi med merila, ki označujejo ne samo nosilca, temveč sestavo celotne družbe, pomembne predvsem v preteklosti. Nakit, ki je imel tak pomen, ni bil vedno narejen iz dragocenega materiala. Tako je bil na primer nakit bojevnika, ki je premagal sovražnika, čop belih konjskih dlak, ali slonov obroček ali nojeva peresa. O izvoru nakita govori tudi estetski vidik, ki ga zasledimo ne samo pri afriških prebivalcih, temveč pri vseh človeških skupinah.

Vrsta nakita označuje človeka tudi po spolu, po katerem dobi značilen pomen. Na primer, če ga nosi moški, pravimo, da njegov nakit predstavlja moč in dostojanstvo; če ga nosi ženska, pa pravimo, da njen nakit poudarja mehkobo in lepoto njenega telesa.

V različnih obdobjih in kulturah se je nakit razvijal v najrazličnejše oblike in vrste in je zajel krašenje vsega telesa. Najbolj nenavadne oblike okraskov kažeta iznakaževanje in poslikavanje telesa. Ob takem načinu krašenja lahko pripomnimo, da je površina kože še posebno primerna za spreminjanje naravnega videza.

Vrsta nakita, na primer železni obročki na roki, ki jih nosijo pripadniki raznih rodov v vzhodni Afriki, je lahko napadalno ali obrambno orožje. Nakit, ki je uporabljen ob slovesnih priložnostih in ki je del ceremonialov, je navadno izdelan iz dragocenega materiala in umetniško oblikovan. Na takem nakitu so tudi upodobljeni znaki časti, moči ali heraldični simboli.

Mnogi primerki nakita niso dragoceni in ne bleščeči, izdelani so namreč iz preprostega materiala. Raziskani primeri z ozemlja ob jezeru Tanganjika nazorno kažejo tako vrsto nakita. To so na primer obročki na rokah in nogah, ki so narejeni iz dlak žirafinega repa, nosijo pa jih poglavarji. Pogosto velja nakit tudi kot denar. Tak primer so školjke kauri, zobje povodnega konja, železni in bakreni obročki, preluknjani novci itd.

Okraševanje telesa (poslikavanje, brazgotinjenje) je močno povezano z rodovnimi šegami. Pri mnogih etničnih skupinah velja tak okras kot družinski ali rodovni znak, pri nekaterih označuje lepoto.

Nazadnje omenjamo še umetniško izdelane pričeske, ki veljajo za eno najstarejših krasitev. Že na eni sami celini poznamo mnogo vrst pričesk, in to ne samo iz preteklosti, temveč tudi iz današnjih dni. Nekatere pričeske so danes izgubile simboličen pomen, zato pa veljajo kot poseben okras na človeku.

Pričeske črnih prebivalcev

Afriški prebivalci južno od Sahare poznajo številne pričeske. Razporejamo jih v več vrst, preprostih in zapletenih oblik. Osnovno delo, ki je podlaga končni obliki pričeske, je

3 Birket-Smith Kaj, 1946: Geschichte der Kultur, Zürich, str. 205–208

razporejanje in britje las. Posamezni čopi las so oblikovani na razne načine, nekateri tudi zavozlani na koncu. Najpogostejše so lasje spleteni v številne kite; te so razporejene po glavi različno in oblikovane tudi tako, da stojijo pokonci. Dodatni material, na primer ilovica, palmova vlakna, travne bilke, trakovi, biseri, živalska peresa idr., so uporabljeni pri zapletenih pričeskah. Prav take pričeske so navadno narejene za daljšo dobo, zato jih skušajo ohraniti tudi med spanjem.

Splošno razlikujemo črnske pričeske po starosti in spolu ljudi. Posebne pričeske nosijo vaški čarovniki, vrači in člani raznih religioznih kultov.

Pri prebivalcih na zahodu črne celine so še danes razširjene najrazličnejše oblike pričesk. Osnova teh pričesk je razdelitev las na čope, na pokončne dolge pramene las in na svitke las na sredini glave. Stili pričesk so tako številni in raznovrstni, da zasledimo posamezne značilnosti urejanja las že v manjših krajih. Značilen primer, ki ga navajam na tem mestu, sta pričeski žena in mož v etnični skupini Ful, ki sta čudovito umetniško izdelani in prefinjeni. Znale so tudi pričeske plemena Yoruba iz Nigerije. Te so oblikovane za vsako slovesno priložnost drugače.

Pričeske na drugih območjih te celine kažejo prav tako umetniško izdelane oblike, ki jim je dodan še drug material. Značilne so na primer moške pričeske Masajev in drugih pripadnikov niloto-hamitske skupine, bantuskega rodu na jugu celine in pričeske prebivalcev severno od ravnika. Ženska pričeska kaže pogosto kratke lase ali celo obrito glavo na območju osrednje in vzhodne celine. Potrebno je omeniti tudi dejstvo, da je ohranila ženska pričeska v današnjih dneh več rodovnih značilnosti kot moška. V mestih je precej razširjena navada, da nosijo moški pristrižene lase po evropski modi, enako si prirezujejo tudi brado.

Pričeske otrok in mladih deklet

Afriška mati naredi pričesko otroku že nekaj dni po njegovem rojstvu. Otrok je namreč najprej ostrizen do golega ali obrit, lasje pa so shranjeni v posebni košarici. Strizenje do golega pomeni otrokovo ponovno rojstvo. Podoben pomen ima britje ujetnikove glave. Ko ujetnik dobi novega gospodarja, pomeni, da se je ponovno rodil in pretrgal vse stike z rojstnim domom.

Šega, da brijejo majhnim otrokom glave, je na črni celini splošno razširjena. Ko je otrok večji, mu starši oblikujejo pričesko po številnih variantah. Lasje na otrokovi glavi, ki so geometrično razporejeni, posamezni čopi spleteni, vmes pa obrite površine, so oblikovani v čudovite okrasne like. Ti so pomembni, kajti prav po teh likih je mogoče določiti pripadnost rodu, družbeni skupini, spol in starost. Tako na primer imajo otroci kovačev na zahodu celine puščena dva kroga las na vrhu glave, ki naj pomenita klešče.⁴

Majhne deklice imajo pričeske narejene iz obilo drobnih kit, ki so različno razporejene po glavi. Oblikovani so tudi čopki las, vmesni deli so obriti. V nekaterih krajih obrijejo glavo še mladim dekletom, toda samo po eni strani. Simetrične čope las jim pustijo, ti pa so spleteni pri plemenih Wolof in Bambara v kite,⁵ ali krasi bel obroček iz porcelana posamezne pramene las. Dekleta plemena Khasso nosijo pred deviacijo štiri čopke las, razporejene po glavi. Dekleta plemena Ibo ne smejo imeti obrite glave, kadar so godne za možitev; najpogostejše nosijo majhen čop na čelu. Ratzel⁶ poroča, da imajo mlada

4 Baduel Céline et Meillassoux Claude, 1975: *Modes et Codes de la Coiffure Ouest-Africaine. L'Ethnographie*, Paris, Nouvelle Série, No 69, Année, 1975—I, str. 12, 15

5 Baduel et Meillassoux, 1975, str. 12

6 Ratzel Friedrich, 1885: *Völkerkunde*, Leipzig, Bd I, str. 576

dekleta pri rodu Basunta v osrednji Afriki posebne pričeske. Oblikovane imajo okrogle kupčke las, ki jih prej namažejo z mešanico zdrobljenega oglja, oreha in zemeljskega oreška. Buschanovi⁷ viri vsebujejo podatek o mladih dekletih iz vzhodne Afrike, ki si mažejo lase z maslom in tako svedraste pramene las podaljšajo, da padajo čez oči in ušesa, vmes so vpletene školjke kauri in biseri.

Črnske matere delajo pričeske svojim otrokom zaradi tega, da so lepi, vendar so nekatere pričeske narejene tudi zato, da so otroci zavarovani zoper zle sile. Starši pri plemenu Akan zavarujejo otroka pred uroki tako, da mu dajo grdo ime ali ime sužnja, ali mu pustijo rasti lase in nanje navežejo čarovne predmete.

Moške in ženske pričeske

Pričeske odraslih črnskih prebivalcev so še danes posebna značilnost in kažejo številne variante. V večjih naseljih in v mestih se opaža, da privzemajo modni način striženja las predvsem moški, ženske pa manj. Splošno je znano, da pomembni življenjski dogodki in šege v veliki meri vplivajo na raznovrstnost pričesk. Tako na primer so obredi sprejemanja mladih med odrasle (inicijacija) tako pomembni, da morajo imeti kandidati ob tej priložnosti posebno pričesko. Po končanih obredih mladi pustijo rasti lase. V preteklosti so mnogo bolj kot danes delali umetniško oblikovane pričeske. Lase so pletli v kite ali naredili iz njih visok greben, ki je pomenil simbol lepote in moči. Nekateri danes strižejo lase, da so vedno kratki, ali jih celo brijejo.

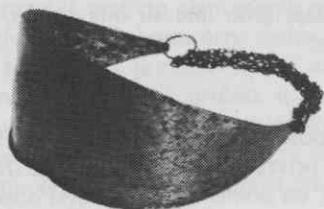
Ženske pričeske obsegajo nešteto variant. Omenila sem že pomembne življenjske dogodke, ki vplivajo na stil pričeske. Tako tudi pri dekletih omenimo posebno pričesko v času, ko je godna za možitev, ali pri poročenih ženah, pri nosečnicah, pri ženah, ki žalujejo za otrokom ali možem, ali pri ženah v menih itd. Na zahodu celine je na primer nespodobno, če mlado dekle nosi ruto na glavi, medtem ko poročena žena ne sme hoditi gologlava. Gospodinja, ki ima služabnike, kar ni redkost v današnjih afriških mestih, uveljavlja svoj ugled tako, da ima umetniško izdelano pričesko.

Raziskovalci, ki so preučevali življenje črnskih prebivalcev v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja, so zbrali mnogo podatkov o pričeskah. Tako poroča Ratzel⁸ o pripadnikih rodu Zulu na jugu celine, da pustijo rasti lase mladim ljudem do iniciacijskih obredov. Potem naredijo dečkom pričesko, in sicer tako, da izstrižejo lase na vrhu glave v obliki venca, v premeru 10–12 cm. Pri dekletih oblikujejo čop las na vrhu glave. Oboji, moški in ženske, mažejo lase z maščobo in z oker barvo. Moški tudi prepletajo lase s trakovi lubja in jih premažejo z zdrobljenim ogljem. Lasje se svetijo, oblikovan venec las na temenu pa stoji kot čepica, spredaj vtikajo v lase tudi razna peresa.

Pripadniki Manganja v osrednji Afriki posvečajo pričeskam izredno skrb. Moški nosijo umetniško izdelano visoko pričesko, ki ima namen poudariti njihovo moškost. Priljubljen dodatek moških pričesk so bivolovi rogovi in trakovi iz lubja, ki lase podaljšajo. Pričeske plemen Šiluk, Djur in Nuer so oblikovane podobno kot pri pripadnikih Xhosa na jugovzhodu celine. Te pričeske delajo iz las, ki so premazani z zmesjo zemlje, kravjega gnoja in kavčuka. Ženske nosijo kratke lase. Med Niloto–Hamiti imajo pripadniki rodov Bari in Madi najbolj urejene pričeske. Okrasijo jih tudi z nakitom; na primer, poglavarji nosijo kot znak moči in veljave železen diadem na čelu, drugi moški pa železno preluknjano ploščico, skozi katero potegnejo čop las. Značilne pričeske, ki sem jih že omenila, nosijo Masaji. Vlakna iz lubja vpletejo v lase, da jih podaljšajo. Na koncu

7 Buschan Georg, s.a.: Die Sitten der Völker, Stuttgart, Bd II, str. 382

8 Ratzel, 1885, Bd I str. 246

Poglavarjev železni diadem, Bari, območje Nila

Ušesni obesek, Masaji, Kenija

pramenov las oblikujejo okrogel čopek. Žene Masajev pogosto brijejo glavo; če pustijo rasti lase, smejo biti dolgi le do enega centimetra. Moški plemena Wahima⁹ imajo prav tako značilne pričeske; glavo brijejo v obliki spiral, puščene lase v pasovih počesejo navpično.

Etnične skupine pripadnikov Bantu na jugu celine skrbno urejajo pričeske, predvsem jih krasijo z dodanim materialom. Ta je raznovrsten, pogosto so uporabljena pisana peresa, trakovi, ali raznobarni biseri. Botsvanske žene vtirajo v lase mešanico, narejeno iz maščobe in sljude, da lasje dobijo sijaj.

V osrednjem delu celine so značilne moške pričeske, ki imajo visok čop, rogove in stoječo periko iz biserov; v pričeskah so tudi rdeča papagajeva peresa. Žene nosijo kratke lase, na čelu so puščeni lasje v obliki trikotnika. Ob slovesnih priložnostih so pričeske okrašene še z biseri. Žene v Kamerunu nosijo prav tako kratke lase, pripadniki Bangala pa umetniško izdelane pričeske.¹⁰ Mnogo variant skrbno izdelanih pričesk poznamo tudi pri Latuka.¹¹ Poseben stil pričeske ima obliko čelade (dodani so trakovi, klobučevina, mreža, bakrene ploščice, nojeva peresa, našiti so modri in rdeči biseri, rob čelade je iz školjk kauri). Žene Latuka nosijo kratke lase. Obliko čelade imajo tudi pričeske pri plemenu Pangwe; pri tem plemenu vpletajo v lase še podolgovate bisere in školjke kauri.

Poseben stil pričeske ima okrasni greben¹², ki dela videz pretirano visoke ploskve kite, narejene od čela do tilnika. To je umetniško izdelana pričeska, narejena z naravnimi lasmi in z različnimi dodatki. Dodatni materiali so žima ali sisal, kovinski ali leseni predmeti, stekleni biseri in školjke kauri. Največji greben teče po sredini glave in je osrednji sestavni del pričeske; temu so lahko dodani manjši grebeni, kite ali svedrasti prameni las.

Ta pričeska ima po navadi tako ime, ki pove, da njen nosilec ali nosilka ne more nositi ničesar drugega na glavi. Na primer ime pričeske doni—balo pomeni pri plemenu Khasso

9 Buschan, s.a., Bd II, str. 382

10 Ratzel, 1885, Bd I, str. 576

11 Buschan, s.a., Bd III, str. 71

12 Baduel et Meillassoux, 1975, str. 23–25, 26–29, sl. 12, 13, 14, 15

Jefferson Louise, 1973: *The Decorative Arts of Africa*, New York, str. 106, 110–sl. 122, 112–sl. 128, 113–sl. 130

da ni mogoče nositi na glavi ničesar. Enak pomen ima ime pričeske duybade pri ljudstvu Peul v Futa Jalonu. Nosijo jo poročene žene in označuje tudi njihov visok položaj. Tej pričeski z okrasnim grebenom je dodana bambusova ploščica, da so na njej položene kite. Ob straneh glave in na tilniku je paleta kit na drobnih paličicah. Omenjeni stil pričeske je značilen predvsem na sudanskem območju. V Beninu ima ta pričeska obliko petelinjega grebena, pri plemenu Ibo v Nigeriji pa nosijo žene, ko dobe prvega otroka pričesko v obliki čeladastega grebena.

Prav tako kakor pričeske v obliki grebena sestavljajo tudi številne kite razne stile pričesk. Žene plemena Bambara na zahodu celine imenujejo svojo pričesko „obešeno srce“. To je precej zamotana pričeska, visoka in oblikovana ob straneh glave.¹³ Pri ženskah rodu Khasso so lasje svobodneje urejeni, predvsem so kite ob ušesih položene naprej in nazaj po glavi; pomembno je, ali je ženska poročena ali ni.

Na obali Gvinejskega zaliva poznajo prebivalci druge oblike pričesk. Lasje so razdeljeni na pramene, ki padajo po golo ostrizanih delih lobanje. Iz pramenov las so oblikovane kroglice, glavice, roglji, ali spletene drobne kitke. Na stil te pričeske vplivajo domače šege in moda.

Umetne ali oblazinjene kite predstavljajo poseben stil afriške pričeske. Tak primer je pričeska, imenovana gossi,¹⁴ ki izvira s sudanskega območja; narejena je iz naravnih las, katerim so dodani še umetni pripomočki. Pričesko nosijo odrasli ljudje, dekleta morajo imeti zanj najmanj 17 let. Oblikovanje te pričeske je drago in zamotano, nosijo jo le ob pomembnih družinskih slavnostih. Pričeska je sestavljena iz številnih kit, črno pobarvanega sisala in volne, oblazinjenih las in drugih umetnih pripomočkov.

Zgodovinska poročila in ohranjena slikarska umetnost na stenah podzemeljskih jam govorijo o raznih stilih pričesk na afriški celini; njihova kontinuiteta je izpričana, saj opazamo enake oblike pričesk tudi v današnjih dneh. Zanimiva so poročila prvih raziskovalcev in popotnikov, ki opisujejo pričeske prebivalcev zahodne celine in prebivalcev iz dežel nekdanjih afriških kraljestev. Ti podatki vsebujejo precej natančne opise. Na primer: pričeske imajo dolge in zakrivljene roglje, kite, kupčke ali kroglice po glavi. Beninski prebivalci naoljijo lase s palmovim oljem in jih potem oblikujejo v cvet ali venec, ki je okrašen z zlatimi nitmi ali koralami. Nekateri nosijo kite, ki jih je mnogo ali malo, in te so drobne ali debele. Raziskane so bile tudi pričeske, ki so jih nosili na kraljevem dvoru v Dahomeju. Pleteni lasje so bili stisnjeni kot paličice v visok okrogel čop. Danes te ženske ne nosijo več visokega okroglega čopa. Pričeska na roglje je znana pri ljudstvu Ibo v južni Nigeriji in v Gani, ponazarja pa antilopine rogove.

Nekatere pričeske predstavlja le gola ostrizena ali obrita glava; to naredijo pogosto ob raznih obredih, na primer, ko vdova neha žalovati. Prebivalci na Slonokoščeni obali in v južni Nigeriji so imeli navado, da so ženski obrili lase, če se je ločila.

Pričeske v pragozdovih na območju reke Konga in v Burundi, koder prebivajo črnska plemena in Pigmejci, vsebujejo več variant. Ženske Babali mažejo lase z oljem in rdečo zemljo, nato narede iz las majhne kupčke in rogove; moški lase obrijejo tako, da ostanki las predstavljajo razne ornamentalne oblike, razen tega nosijo starejši moški še okras iz dodanega materiala.¹⁵ Pri plemenih Wangwana in Bandaka dojenčkom povezujejo glave, da se podaljšajo. Ta navada je še posebno razširjena pri črnih Medje, kajti pri teh je ideal

¹³ Baduel et Meillassoux, 1975, str. 25

¹⁴ Baduel et Meillassoux, 1975, str. 32

Leiris Michel, Delange Jacqueline, 1968: Afrika, Die Kunst des schwarzen Erdteils, München, str. 149–150

¹⁵ Schebesta Paul, 1934: Vollblutneger und Halbwürge, Salzburg—Leipzig, str. 24

lepote podolgovata glava. Primerno taki glavi oblikujejo tudi pričesko, in sicer so lasje pleteni v pasovih tesno ob glavi proti tilniku. Poleg kit so narejeni tudi majhni čopki; pričeska se zadaj konča z umetnimi lasmi. Na tem območju so značilne še pričeske, ki imajo obliko krožnika na vrhu glave. Izdelane so izredno skrbno in so pomembne predvsem z estetskega vidika. Zaradi teh pričesk morajo žene spat na posebni lesen pripravi, na lesenem podzglavju¹⁶ (naš muzej hrani lepe primerke). Moški plemena Mamvu–Balese nosijo kratke lase ali so obriti. Pripadniki Batutsi in Bahutu narede pogosto majhne kupčke las po glavi, predvsem so značilne njihove čeladaste pričeske; moški rodu Bachwa, nosijo kratke lase, del glave je obrit, videti je tudi kitke ob glavi ali kupčke. Bojevniki Mututsi nosi pričesko v obliki grebena. Pričeske črncev Nkundu so skrbno urejene, umetniško oblikovane, vanje zatikajo okrasne kovinske igle (nekaj primerkov je v našem muzeju). Zaradi teh pričesk morajo spat na lesenih podzglavjih.¹⁷

Delo s pričesko je dolgotrajno, pogosto povezano z bolečimi opravili, in zahteva mnogo veščine in spretnosti. Nekatere pričeske se ohranijo mesec dni, ne da bi jih bilo kakorkoli potrebno popraviti. Večinoma delajo pričeske ženske, vendar so tudi moški izvedeni v tem delu. Iz zgodovinskih virov je znano, da so bili vrači, imenovani grioti, in čevljarji v Maliju priznani frizerji.

Ženska, ki dela pričesko, sedi navadno na tleh, prav tako tudi njena stranka. Prvo delo frizerke je, da pripravi lase za določeno pričesko. Tako na primer razdeli majhne kodrčke z železno ali leseno konico ali s paličico iz slonovine in naredi preče. Potem frizerka namaže lase z maslom ali z rastlinskim oljem, da jih laže oblikuje, in pobarva z mešanico iz saj, oglja in arašidov. Tako so lasje pripravljeni, da jih spleta v kite, te pa poveže v majhne kupčke, ki postanejo trdi kot rogovi; kite lahko povleče tudi na ploščico iz upognjenega lesa, na oblazinjen podložek ali doda lase, ki so jih podarili najbližji.

Ko so narejena ta osnovna dela, frizerka lahko oblikuje razne variante pričesk. Tako na primer splete številne kite, ki padajo v slapu na ramena, ali debelejšše kite, ki jih je precej manj. Kite lahko stojijo navpično ali mehko padajo po glavi, položene so tudi po obrti lobanji, in sicer od sredine glave na vse strani in nasprotno; kite obdajajo osrednji okrasni greben, pokrivajo del glave, ali z njimi narede razne geometrične like.

Urejene pričeske imajo različna imena. Nekaj smo jih že omenili, pri nekaterih imenih se bomo pomudili še na tem mestu. Ime pričeske „de kun ji jama“ ali „misemani“ pomeni, da je pričeska narejena z množico majhnih kit, pletenih tesno ob glavi. Pričeska „tasaju“ ima mnogo variant. Nosijo jo mlade deklice pri plemenu Bambara; lasje so pleteni v različnih smereh. Posebnost je pričeska, ki ima obliko dna skledice. V Maliju in v Senegal¹⁸ imajo pričeske razna imena, na primer majhni repki, luske, bonboni, kupčki itd.

Nakit na pričeskah ima dvojni pomen, in sicer krasi pričesko in jo varuje. Ta nakit je zelo različen in izdelan iz raznega materiala, dragocenega in preprostega. Tako črnski prebivalci krase svoje pričeske z raznimi semeni, sadeži, biseri (steklenimi, kovinskimi in drugimi), z izdelki iz rastlinskih vlaken, s školjkami kauri, z zlatim nakitom, rezljanimi glavniki itd. Dragoceni nakit je navadno prišit na pričesko. Žene v Tombuktuju imajo rade nakit na sencih, zato nosijo usnjene, srebrne ali zlate pravokotne obeske, ki padajo na ušesa.

16 Schebesta, 1934, str. 89–90

17 Schebesta, 1934, str. 180, 225

18 Baduel et Meillassoux, 1975, str. 42, 48–52

Lesen rezljan glavnik kot okras pričeske je bil znan v Gani že v 17. stoletju. Primerki glavnikov, ki jih hrani muzej, so rezljani in izvirajo z območja reke Konga in Ugande. V Zaire, Tanzaniji in v Zambiji se je ponovno začela razvijati umetnost rezljanja afriških glavnikov.¹⁹

Današnje pričeske afriških prebivalcev so se bolj ali manj spremenile, in sicer v večjih naseljih in v mestih. Nekateri še brijejo lase, drugi na primer narede pričesko po modi. Na spremembo pričesk je vplival tudi islam.

Nekatere današnje pričeske črnskih prebivalcev prikazujejo le obrito glavo ali puščene kratke lase. Lase obrijejo z majhno črepinjo od steklenice ali z britvijo. Če ima frizerka namen narediti pričesko, ki bo imela kite, potem nekaj las obrije v pasovih; z britjem naredi po glavi lahko tudi razne geometrične like. Če pa ne brije las, jih pusti v kodrih. Mnogo današnjih pričesk ima izvor v tradicionalnih oblikah, ki so danes postale modne. Moderne pričeske, posebno na zahodu celine, kažejo tudi evropski vpliv.

Krašenje človeškega telesa

(poslikavanje, tetoviranje, brazgotinjenje—skarifikacija, deformiranje)

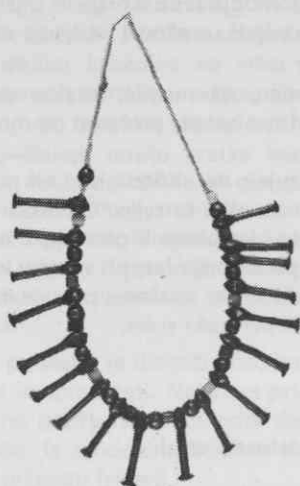
Raziskave, ki izpričujejo izvor pričesk pred oblačili, omenjajo tudi krašenje človeškega telesa, ki se je pojavilo po vsej verjetnosti prav tako prej kot obleka. Splošno razširjeni načini krašenja telesa pri raznih človeških skupinah so poslikavanje, tetoviranje in brazgotinjenje. Nameni takega krašenja so različni, predvsem so poglavitni vzroki šege, razna verovanja in estetski vidik, ki po navedenih tehnikah spreminjajo in oplešujejo človeško kožo.

Poslikavanje in barvanje telesa se je razvilo iz različnih nagibov; nekateri so bili čisto preprosti in praktični, pri nekaterih pa je prevladoval estetski vidik. Pomembni vzroki so bili še ritualni in magični obredi.

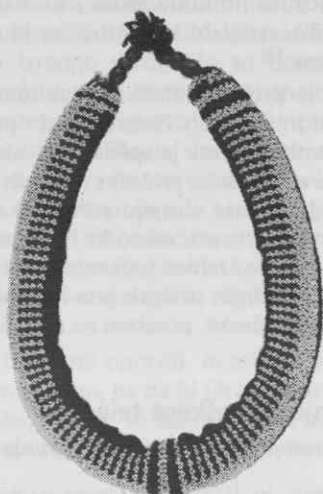
Če pogledamo omenjeni način krašenja pri črnskih ljudstvih, ugotovimo, da so se posebno v preteklosti, barvali in mazali z oljem ob raznih ceremonialnih plesih in slovesnostih. Starejši viri na primer poročajo, da so se Hotentoti poslikali zaradi tega, da so bili zavarovani zoper mrčes. Drugi rodovi so, na primer menili, da se bo sovražnik prestrašil, ali da bodo varni pred zlimi silami demonov, če si bodo spremenili zunanji videz.

Splošna navada afriških prebivalcev je še danes, da si mažejo telesa z raznimi rastlinskimi olji. Barve, ki jih rabijo za poslikavanje telesa, jim ne samo ugajajo, temveč jim tudi nekaj pomenijo. Rdeča barva, na primer, pomeni moč in življenje, je znamenje žalovanja ali zdravlilo. Pogosto naredijo rdečo barvo iz drevesnega lubja rubiazeen ali iz rdeče železove rude. Prav tako je različno uporabljena bela barva. Ženam plemena Dida na Slonokoščeni obali pomeni simbol žalosti, zato si v dnevih žalovanja belo pobarvajo vrat in obraz. V etnični skupini Banda uporabljajo belo barvo ob iniciacijskih obredih. Bela barva je pripravljena iz gline in prahu (pomembno je verovanje, da je zemlja neposredno povezana z mrtvimi). Črna barva je narejena iz prahu premoga, oglja in iz soka drevesne korenine. To barvo uporabljajo pripadniki Mandja v Centralnoafriški državi ob iniciacijskih obredih. Umetnost poslikavanja telesa je dosegla na ozemlju črnškega prebivalstva visoko stopnjo. Poseben stil poslikavanja pozna pleme Songye na kongoškem ozemlju; tu se barvajo za nočni ples ob mlademu mesecu. Plesalci imajo bele kroge okrog oči in bele ter rdeče črte

19 Comins Jeremy, 1971: *Getting Started in African Crafts*, New York, str. 45–47
Jefferson, 1973, str. 148, 153–sl. 205

Ogrlica, Somalija

Ogrlica iz raznobarnih biserov, Natal, juž. Afrika

po telesu. Žene rodu Mangbetu se poslikajo črno s sokom gardenije. Okraski predstavljajo zvezde, malteški križ, čebelo, razne cvetice, ravne in ukrivljene črte. Wangwana in Bandaka v Zaire poslikajo obraz belo za ples.²⁰ Poslikanje telesa z belo barvo je šega tudi pri pripadnikih rodu Muata Jamvo v osrednji Afriki. Okraski so štirioglate figure, pike, križci in druge geometrične oblike.

Na zahodu celine ne mažejo telesa samo z rastlinskim oljem, temveč ga tudi barvajo z živo rdečo in črno barvo. Mladi moški iz rodu Bororo—Ful na ozemlju Nigra pobarvajo ob rodovnih svečanostih obraz z rdečo, črno in belo barvo; okraski pomenijo znak moške lepote. V Gvineji je pri iniciacijskih obredih obraz mladih Kissov²¹ barvan rdeče in belo. Okraski so geometrični liki.

Značilni barvi Niloto—Hamitov na vzhodu celine sta rdeča prst z raznimi odtenki in pepel. (V našem muzeju so shranjene rudnine, iz katerih so bile pripravljene rdeče barve Barijcev).²² Na tem območju uporabljajo druge etnične skupine še oker barvo in belo glino.

Močno povezano z etnično označbo je poslikavanje telesa pri Hotentotih. Telo slikajo z mešanico, z mazilom iz maščobe, zelišča buhu, oreha in oker barve. To mazilo daje bleščeč sijaj temni koži; lasje, namazani z njim, so zavarovani zoper žgoče sonce. Obraz je poslikan z rdečo kredjo; to so posebno rade uporabljale žene etnične skupine Namaqua. Poslikan je bil tudi nos, okrog oči so bila narisana nekakšna očala. — Pripadniki plemena Herero primešajo maščobi rdečo železovo rudo. Člani rodu Zulu uporabljajo enake barve. Južni Xhosa namažejo telo s kovinsko bleščečim mazilom, ki je narejeno iz maščobe in kovinsko bleščečega prahu. Otrok je poslikan po obrazu z oker barvo.

20 Schebesta, 1934, str. 63

21 Leiris, Delange, 1968; str. 126

22 Štrukelj Pavla, 1968: Afriška zbirka vzhodnosudanskih plemen Bari in Čir v SEM, Slovenski etnograf, letnik XX — 1967, Ljubljana, str. 147

Tetoviranje in brazgotinjenje ali skarifikacija sta pri afriških prebivalcih precej razširjena, vendar je brazgotinjenje pogostnejše. Obe vrsti krašenja telesa izražata slo po lepoti, označujeta pleme ali socialni položaj. Tetovira se tako, da se barva nanese pod kožo z iglo. Brazgotinjenje je bilo boleč postopek; mora se narediti urez v kožo. Brazgotinast okras je lahko konkaven ali konveksen, odvisen je od keloidnih lastnosti črnčeve kože in njene obdelave.

Tetovira se lahko po vsem telesu. Na zahodu celine tetovirajo obraz in dele telesa. Okraski so pike in črte; sestavljene na več načinov imajo različne pomene, najpogosteje označujejo rod in že opravljeno obrezovanje. Nekateri tetovirajo že otroke, drugi odraščajočo mladino ali mlade ob poroki. Tetovirani znaki pri plemenu Hausa so še danes pomembni, pomenijo namreč rod družine, vrsto obrti itd. V vzhodnem Sudanu so tetovirani okraski oblikovno izredno lepi. Tetoviranje je znano tudi pri rodovih Nyassa, v Ugandi in v južni Afriki. Na ozemlju Konga—Brazzaville in Zaire prebivalci sicer poznajo tetoviranje,²³ vendar je skarifikacija telesa pomembnejša. Izjemen primer so pritlikavci, ki ne poznajo tetoviranja in poslikavanja telesa.

Okrasno brazgotinjenje na telesu črnskih prebivalcev pozna mnogo vzorcev, predvsem se razlikuje od rodu do rodu. Brazgotine so lahko malo zaznavne in površinske, ali skrbno narejene in globoko zarezane v kožo, kakršne najdemo pri prebivalcih v Zaire, v južni Keniji in v severnem Mozambiku. Poseben stil skarifikacije je razširjen pri pripadnikih plemena Tiv v Nigeriji; pri teh pomeni brazgotinast okras izredno lepoto.

Nekateri raziskovalci menijo, da brazgotinast okras ne označuje rodovne pripadnosti. Ta trditev pa ne velja za mnoga plemena, kot npr. za Yoruba in Ibo, pri katerih se skarifikacija razlikuje od rodu do rodu.²⁴ Zato je mogoče trditi, da pomeni brazgotinjenje poleg lepote tudi označbo rodu, družbeni položaj in da se razlikuje po spolu in starosti brazgotinjenec. Ponovno moramo omeniti iniciacijske obrede, sprejemanje članov v skrivne družbe, in družinske svečanosti, ob katerih so nastali razni stili okrasnega brazgotinjenja.

Okraski na telesu, narejeni z brazgotinami, so zvečine geometrični liki, tu in tam tudi risbe živalskih podob. Moški imajo navadno okrasne brazgotine na prsih, rokah in na obrazu, ženske imajo okrašen hrbet, noge in tudi obraz.

Vrezi v kožo so večinoma narejeni z ostrim žebeljem ali z britvijo; potem rane zdrgnejo z ogljem ali z barvo indigo. Te barve povzročijo, da brazgotina naraste in se obarva. Brazgotine, narejene z žebeljem, so večinoma površinske. Vrezi z drugimi rezili so globoki in v nekaterih primerih popolnoma spremenijo poteze na obrazu ali na drugih delih telesa ter ustvarjajo izrazite sence.²⁵

Jamičaste okrasne brazgotine so ugotovljene pri prebivalcih Mossi v Zgornji Volti, tovrstni okras plastičnih oblik so znani pri etničnih skupinah Sara v Čadu in pri Bamileke v Kamerunu. Pikčast vzorec po večji površini kože zasledimo pri rodu Ngala v Kongu—Brazzaville in v Zaire.²⁶ Te okrasne brazgotine so resnične umetnine, oblikovane od enostavnih linij do zapletenih vzorcev geometričnih ali stiliziranih likov.

23 Ratzel, 1885, Bd I, str. 69

Buschan, s.a., Bd III, str. 95

24 Jefferson, 1973, str. 122

Leiris, Delange, 1968, str. 119—122

25 Jefferson, 1973, str. 123—sl. 147

26 Leiris, Delange, 1968, str. 120

Birket-Smith, 1946, str. 223

Schebesta, 1934, str. 223—224

Deformiranje glave, zob in ustnic

Lepota telesa pomeni črnskim prebivalcem mnogo, kakor smo tudi že spoznali iz obravnavanega gradiva, saj zaradi lepote spreminjajo človeku naravni videz. Na zahodu afriške celine, na primer skušajo pripadniki rodu Ašanti v Gani oblikovati estetski videz družinskega člana že v prvih dneh po njegovem rojstvu. Menijo namreč, da bo imel otrok dolg vrat in lep obraz, če bo noseča žena nosila na pasu leseno figuro, imenovano akua-ba;²⁷ figura ima droben dolg vrat, predvsem pa magično moč na otrokov razvoj v materinem telesu.

Razen podaljšane vratu, ki je znamenje lepote na vsem ozemlju Konga—Brazzaville in Zaire (rod Medje, Wangwama, Bandaka, Mamwu—Balese), ob reki Nil in še posebno pri rodu Mangbetu,²⁸ je razširjena tudi šega, da majhnim otrokom umetno daljšajo zgornji del lobanje zaradi lepotnega videza. Ta običaj ni razširjen samo na tej celini, temveč ga poznamo tudi pri prebivalcih na območju Sredozemlja in drugod po svetu.

Na črni celini starši oblikujejo otrokovo glavo tako, da jo stiskajo z različnimi pripravami. Najpogostejše obložijo glavo s ploskimi lesenimi deščicami, ali jo tesno povijejo s trakovi drevesnega lubja. Tako deformirano podolgovato glavo olepšajo s pričesko, ki je posebno pri ženskah, kakor smo že spoznali v poglavju o pričeskah, resnično umetniško delo.

Črnski prebivalci so imeli navado, posebno v preteklosti, da so prednje zobe brusili, pilili, šilili in jih izdirali. Tudi deformacija zob je sodila k človekovemu estetskemu videzu in rodovnim šegam; v nekaterih krajih na tej celini je ohranjena ta šega še danes. V Kongu—Brazzaville pripadniki rodu Fang pilijo zobe toliko časa, da so popolnoma koničasti; pravijo, da ti zobje spominjajo na njihovega praočeta — prednika krokodila. Zobje pilijo tudi cik—cak, kar simbolično pomeni, da so razvrščeni kot poti vode in besed²⁹ — v nasprotnih smereh. Ta rek ima velik pomen v njihovem izročilu, ker govori o nastanku sveta. — Ob Zgornjem Nilu je razširjena pri vseh črnskih plemenih navada, da odbijajo prednje zobe. Prav tako je pogostno brušenje zob na obširnem območju vzhodne Afrike.

Odprtine na glavi — ušesa, nos in usta — so različno okrašene. Značilen je povečan in iznakažen mehki del ušes. Tega moramo omeniti pri ženah rodu Kikuyu v Keniji. Poleg obročka nosijo tudi večje ploščice ali valjast predmet, ki zaradi teže povzroča deformacijo ušesa. Enako deformirana ušesa imajo žene plemena Masaj; v ušesni mečici imajo narejeno veliko odprtino, v njej vstavljen težek okrask. Ta je na primer cilindrični predmet, velik uhan, velika spiralna plošča itd. Pripadniki plemena Wagoja nosijo v ušesih koščke lesa z vžganim geometričnim ornamentom in s šopi peres. Vstavljanje ploščic ali težjih okrasnih predmetov v prebodena ušesa je splošna navada afriških žena. Navajamo tudi žene Tuaregov, ki nosijo težke uhane; zaradi te njihove teže so ušesa deformirana. Pri prebivalcih zahodne Afrike je videti, da nosijo v ušesih ploščice in druge okraske, ki so enaki kakor pri prebivalcih v Sudanu in v južni Afriki.

Ploščice ali drugi okraski so tudi v prebodenih nosnicah. Okraski so različni; na primer: vrvica iz travnih vlaken, košček kremenca, leopardov zob, kamnita, lesena ali koščena ploščica. Na zahodu celine nosijo v nosu pogosto poleg ploščice tudi biser, koralo, ptičji krempelj idr. Različni okraski v nosu so znani tudi v Sudanu.

27 Leiris, Delange, 1968, str. 117—118
Jefferson, 1973, str. 146—147

28 Schebesta, 1934, str. 72, 83, 89—90, 103
Leiris, Delange, 1968, str. 117
Birket—Smith, 1946, str. 224

29 Leiris, Delange, 1968, str. 118—119

Okrasni predmeti, ki so vstavljeni v prebodene ustnice, so prav tako raznovrstni. Zelo običajna je paličica iz kremenjaka, ki krasi spodnjo ali zgornjo ustnico. Pri ženah na zahodu celine in v Sudanu imajo navado povečati ustnice in vanje vstaviti ploščico. Žene plemena Sara v Čadu imajo ploščico v ustnicah in to postopno večajo. Deformirane ustnice teh žena so podobne kljunu in so precejšna ovira pri govorjenju, jedi in pitju. Pri prebivalcih na območju Konga so vstavljene ploščice v ustnicah inkrustirane z biseri in školjkami.³⁰

Na koncu tega poglavja dodajam še podatek Buschana,³¹ ki ima zabeležen še en lepotni znak, to je odsekani zadnji člen na mezincu. Tudi ta zadnji podatek pove, kako različni so pri človeku ideali lepote.

Krašenje telesa je mogoče predstaviti nazorno le z ilustrativnim gradivom, ki načrtno dopolnjuje razstavo nakita. Obravnavani stili krašenja telesa so bistveno povezani z uporabo nakita, zato sem jih vključila v razstavno gradivo.

Nakit

Muzejska zbirka nakita obsega izdelke, ki so jih črnski prebivalci uporabljali za krašenje glave, ušes, rok, nog in pasu. Predmeti so izdelani iz različnega materiala, preprostega in dragocenega; so izvirni in obsegajo vse poglavitne vrste nakita, ki je bil razširjen med domačini na afriški celini južno od Sahare.

Nakit iz biserov, kovine in iz drugega materiala

Nakit iz biserov poznajo vsi črnski prebivalci na afriški celini. Uporabljeni biseri so izdelani iz različnega materiala. Črnski domačini jih delajo iz kamna, železa, lesa, koral, školjk, stekla, semen, kosti, slonovine, bakra, medenine idr. Izdelki iz biserov so: predpasniki, verižice, ogrlice, diademi, torbe, obročki, viseči okras itd. Biseri so nanizani na vrstico, ali našiti na mrežo iz rastlinskih vlaken, ali na usnje, ali na blago.

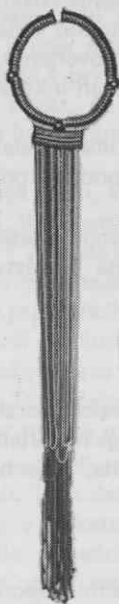
Razni biseri so bili uporabljeni kot nakit že v davni preteklosti. Znano je, da so pred več tisočletji pred n. š. poznali steklene bisere v Egiptu. Po vsej verjetnosti so bili ti biseri prineseni iz Azije. Na afriški celini so bili odkriti v okolici Zimbabwe biseri iz 3. in 4. stoletja naše ere. Ugotovljeno je, da so ti biseri pomenili denar in so imeli ime „pasatni veter“. Enak pomen so imeli biseri na kitajskih džunkah in na arabskih ladjah, ki so plule in trgovale vzdolž vzhodnoafriške obale do Sofale in Madagaskarja. V 14. stoletju, ko so pomorski trgovci začeli obiskovati afriške luke, v katerih so trgovali z zlatom, so biseri prav tako imeli pomembno vlogo; pomenili so tudi darilo. V 19. stoletju, ko so prihajali Arabci na ozemlje črnskih prebivalcev po slonovino, so s seboj prinašali razne darove. To so bili na primer razni okrasni predmeti, predvsem biseri, bakrena žica itd. Steklene bisere in druge okrasne predmete so prinašali tudi Evropejci in Američani, predvsem v 19. stol. in na začetku 20. stoletja; domačini so jih sprejeli in se z njimi tudi krasili.

Zanimivejši so tisti biseri, ki so jih domačini sami izdelali. Ti so kamniti, keramični, kovinski biseri, potem taki iz školjkininih lupin in naposled stekleni biseri.

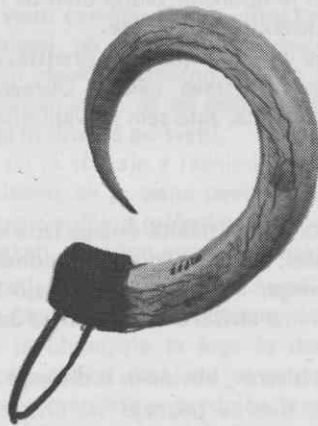
Oblikovanje biserov iz raznih kamnin v preteklosti je bilo težko delo. Mojstri so toliko časa obdelovali kamen, da so dobili zaželeno obliko. Dolgo je trajalo, preden jim je uspelo dobiti visok sijaj bisera. Izdelovalci teh biserov so nekdanj opravičili vse delo ročno, danes uporabljajo že mehanizirane priprave.

30 Bossert H. Th., 1929; *Geschichte der Kunstgewerbes aller Zeiten und Völker*, Berlin, Bd II; Baumann Hermann: *Afrikanisches Kunstgewerbe*, VI. Westafrika, str. 78–79

31 Buschan, s.a., Bd II, str. 348

Nevestin okras, Masaji, Kenija

Živalski zob — obesek, Bari, območje Nila

Nakit iz steklenih biserov se je razširil v zahodni, vzhodni in v južni Afriki. Iz 16. stoletja poznamo slavne aggr biseri³² — to so živo pisani stekleni biseri, ki so jih uporabljali za ogrlice, pasove in drugi nakit na zahodu celine. Razen teh govorijo še druge najdbe o zgodnji rabi steklenih biserov v preteklosti. Tako so znane številne najdbe steklenih obročkov iz južne Sahare. Raziskovalci so mnenja, da ti obročki izvirajo iz severne Afrike, saj so bile delavnice za obdelovanje stekla ugotovljene v Maroku že v 11. stoletju. Mesto Bida v Nigeriji, nekdanje središče kraljestva Nupe, katerega prebivalci pripadajo islamski veri, je še danes najpomembnejše in slavno po steklenih izdelkih nakita, predvsem obročkov in biserov. Iz tega mesta izvirajo sloveči kamniti biseri iz jaspisa, ahata, karneola in modre ter rdeče korale.

Prebivalci stare četrti Bida, imenovani Nupe, so bratranci Fulbe, živijo še v strogem cehu in so najboljši današnji izdelovalci steklenih izdelkov na črni celini. Njihovi izdelki so znani stekleni obročki brez šiva, figure steklenih kač in raznobarni biseri.³³

V mestu Bida poznajo še danes preprosto tehniko pri izdelovanju okrasnih steklenih predmetov. Material, ki ga dandanes uporabljajo mojstri Nupe, so evropske steklenice raznih barv. Te najprej pretopijo v mehko maso, nato iz nje oblikujejo enobarvne in pisane obročke na žareči železni palici nad ognjem. Iz večbarvne mase dobijo marmorirano steklo; iz njega pa naredijo obročke, ki na njih tečejo barve v valovitih črtah.

32 Jefferson, 1973, str. 174

Leiris, Delange, 1968, str. 143

33 Gardi René, 1969: Unter afrikanischen Handwerkern, Bern, str. 87–102

Na afriški celini so močno upoštevanji tudi dragi in poldragi kamni. Pomembna sta dva, in sicer karneol, ki so ga v daljni preteklosti poznali že Egipčani, in kremenjak, ki ga rezljajo številna črnska plemena že stoletja.

Ohranjena dela črnske umetnosti iz preteklih stoletij pričajo o izredno široki uporabi steklenih biserov in poldragih kamnov. Iz njih ni bil narejen samo nakit, temveč so biseri in poldragi kamni krasili tudi vladarske prestole, krone, oblačila, bobne, fetišje – skratka predmete, ki so bili namenjeni ceremonialu.

Današnje delavnice, ki izdelujejo bisere in druge okraske, so razvile razne tehnike in stile teh izdelkov. Med najnovejšimi moramo omeniti bisere, oblikovane iz lesa. Ti so narejeni iz majhnih koščkov lesa, najpogosteje iz balzama.³⁴ Ko je ta biser dokončno oblikovan, ga še pološijo. Drugi material za bisere so še razne jagode, pobarvane na primer s čajem ali kavo. Lepe odtenke od rumene do temno rjave barve dobijo prav z mešanico čaja in kave.

Kovinski nakit obsega izdelke iz železa, bakra, medenine, zlata in srebra. Mojstri teh izdelkov so splošno kovači; v preteklosti so imeli poseben položaj v družbi. Pri nekaterih rodovih so imeli posebne pravice, pri drugih so bili prezirani, kakor pri Niloto–Hamitih v vzhodni Afriki. Nakit iz železne, bakrene in medeninaste kovine je bil razširjen v Sudanu, v osrednji, vzhodni in v južni Afriki. Zlati in srebrni nakit je znan iz zahodne Afrike in Sudana. Obeski pri etničnih skupinah Baule in Anye kažejo čudovito filigransko tehniko. – Nakit iz slonovine je posebno skrbno izdelan na območju reke Konga.

Pogosten in priljubljen material za nakit so školjke kauri (*cypraea moneta*). To je starodaven sudanski okras, ki se je posebno razširil med pastirskimi plemeni. Usnjeni izdelki teh prebivalcev so bogato okrašeni s školjkami kauri. Pripominjam tudi, da ni samo na afriški celini, temveč tudi drugod po svetu školjka kauri različno uporabljena, predvsem tudi kot denar.

Tisti nakit črnskih prebivalcev, ki je izdelan iz preprostega materiala, je pogosto oblikovno izredno zanimiv. Tako ima na primer nakit, oblikovan iz lupine nojevega jajca, školjk, iz pletenih rastlinskih vlaken, iz ptičjih peres itd. nešteto oblik. Nekateri predmeti pa so preprosto uporabljeni kot nakit, na primer živalski zobje, lesene paličice, gumb od perila idr.

Uporaba in razširjenost različnih vrst nakita

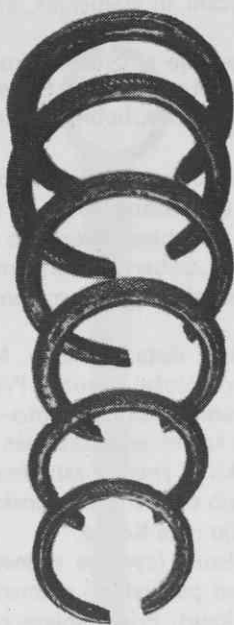
Splošno je mogoče reči, da se kažejo izvirne značilnosti nakita črnskih prebivalcev pri kovinskih izdelkih in pri predmetih, ki so vzeti iz naravnega okolja. V to vrsto nakita štejemo številne železne obročke, železne bisere, nojeva peresa in izdelke iz rastlinskega materiala.

Na zahodu celine so splošno razširjeni okrasni obročki, narejeni iz različnega materiala, predvsem iz železa, slonovine in iz rastlinskih vlaken. Domačini nosijo obročke na rokah, na nogah, na zunanem robu ušesne mečice in na ustnicah.³⁵ Obročki na nogah so masivni, obročki na rokah so tanjši, nekateri med njimi imajo ostre kaveljčke. Na tem območju ni tako pogosten okras iz kovinskih žic, kot ga poznamo na vzhodu celine. Številne so ogrlice iz školjk ali iz nosorogovih zob. Umetniško izdelani obročki iz slonovine so znani iz 16. in 17. stoletja. Tedaj so ti izdelki predstavljali visoko umetnost v nekdanjem beninskem kraljestvu. Pripadniki rodu Fulbe in Hausa imajo bogat nakit,

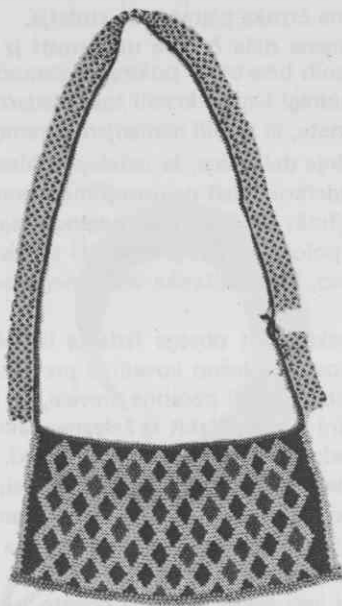
³⁴ Comins, 1971, str. 49–51

³⁵ Birket–Smith, 1946, str. 220–221

Buschan, s.a., Bd III, str. 2–3

Železni obročki za roke in noge, Bari, območje Nila.

Okrasni predpasnik iz raznobarnih biserov za deklice, Natal, juž. Afrika

predvsem viseče okraske iz kovin, školjk kauri in raznovrstne kvalitetne usnjene izdelke. Zlat nakit je bil razširjen predvsem pri Ašantih v Gani (ob nekdanji Zlati obali).³⁶ Izredno umetniško izdelan je bil nakit za člane kraljevskega dvora. Znani so izdelki iz zlatega filigrana; to so bile ploščice, ki so jih nosili veljavni ljudje na prsih in na glavi. Nakit je imel tudi oblike raznih živali, obročkov za roke in noge in za ušesa. Razne oblike simbolov so označevale človekov položaj. Oblike zlatega in bronastega nakita so enake, predvsem so značilne spirale, zakrivljene in valovite linije, cik-cak črte in križ. Mojstri teh zlatih izdelkov so imeli v Gani poseben položaj, dovoljeno jim je bilo tudi nositi zlat nakit. Prebivalci na severu Gane so nosili srebrn nakit.

Pripadniki plemena Pangwe—Baya ob ustju reke Kasai³⁷ so bili med prvimi, ki so začeli uporabljati medeninasti in bakreni nakit. Najlepše izdelke tega nakita je bilo mogoče dobiti pri poglavarjih plemena Bateke. Tako imenovani stoječi bakreni ovratniki iz nanizanih obročev so znani pri plemenu Pangwe ob reki Ubangi. Žene plemena Bangala nosijo kilograme težke medeninaste obročke okrog vratu. Poleg bronastih imajo tudi obročke, ki so tkani iz palmovih vlaken.

V osrednji Afriki pri plemenu Muata Jamvo³⁸ je navada, da nosijo koščke cevki v nosu in v ušesih; na rokah in nogah imajo železne in bakrene obročke. Ti obročki so povezani

36 Jefferson, 1973, str. 132

Bossert, 1929, Bd II, Baumann Hermann: Afrikanisches Kunstgewerbe, VIII. Die sudanischen Kulturen, str. 120–122

37 Bossert, 1929, Bd II, Baumann, VI. Westafrika, str. 79

38 Ratzel, 1885, Bd I, str. 560

med seboj s slonovo kito. Okrog vratu nosijo biserne ogrlice in razne talismane, na primer živalske rogove idr. Pripadniki etnične skupine Manganja^{38a} se krasijo z železnimi in bakrenimi obročki na rokah in nogah; v ušesih, okrog vratu in na prstih rok so ti obročki različne velikosti. Nakit na zgornji ustnici je vstavljena ploščica, imenovana pelele. To ploščico menjavajo, ker vstavljajo vedno večjo in debelejšo.

Splošno je mogoče trditi, da je na vsem ozemlju ob reki Kongo kovinska obrt dosegla pomemben razvoj. Pri moških in ženskah etnične skupine Babali so zelo upoštevan medeninasti obročki na rokah in na nogah. Nekateri obročki so oblikovani kot dolga spirala. Pripadniki Mambela in Anyoto nosijo okrašene čepice s ptičjimi peresi. Iz kovine nosijo železni diadem, medeninaste obročke in železne spirale. Značilnost rodu Medje so okrasni pasovi žensk z velikim čopom na zadnjici. Ženske plemena Mamvu—Balese nosijo okrog vratu masivne verižice, narejene iz železnih biserov; pogosti so tudi obročki, spleteni iz rastlinskih vlaken. Schebesta³⁹ poroča, da nosijo pri plemenih Batutsi in Bahutu visok železen obroč na čelu samo matere. Običajni so tudi medeninasti obročki in spirale, ki jih nosijo na nogah, in pleteni obročki iz rastlinskih vlaken. Črnci Nkundu nosijo masivne medeninaste obročke in spirale na nogah in rokah ter okrog vratu. Samo moški se krasijo s polkrožno ploščico, ki jo nosijo okrog vratu ali na čepici.

Nakit iz biserov je razširjen po vsej afriški celini, še posebno v vzhodni in v južni Afriki. Prebivalci Gala na vzhodu celine nosijo obročke iz slonovine na nadlahti desne roke; na rokah in nogah imajo še številne medeninaste in železne obročke. Žene ovijajo levo podlaht s spiralasto žico. Običajni so raznobarvni biseri, nanizani na vrvici, in srebrni amuleti. Prebivalci ob obali krasijo ušesa z velikimi srebrnimi obroči, rozetami in verižicami; srebrne obročke nosijo tudi na zapestju in na prstih. Opaziti je tudi močan vpliv indijskih okrasnih izdelkov, ki jih kupujejo v trgovinah. Poseben nakit islamskih prebivalcev v Somaliji sta ogrlica in obesek iz usnja. Obesek ima obliko usnjene torbice, v kateri je shranjen koran; ob straneh sta dodana bisera iz jantarja.

Nakit iz biserov je bil razširjen pri Niloto—Hamitih že v davni preteklosti. Prvotni biseri so bili oblikovani iz lupine nojevega jajca, iz školjk, predvsem pa iz železne kovine. V novjšem času so pogosti raznobarvni stekleni biseri, ki so nanizani na rastlinski vrvice, našiti na pasu ali vstavljeni v raznih predmetih.

Poseben nakit moških pri plemenu Bari je cvetlica za pasom ali v ušesnih obročkih in ogrlica. Nosijo tudi številne železne obročke na rokah in nogah. Nakit, izdelan iz železne kovine, je prav pri Barijih⁴⁰ dosegel visoko umetniško vrednost. Splošni so večji obroči okrog vratu in železni diadem na čelu (Bari, Madi). Pripadniki etnične skupine Šuli se krasijo z masivnimi železnimi obročki na rokah in nogah; ti so tako težki, da morajo noge obložiti oziroma zavarovati z rastlinskimi listi. Značilni so obročki na rokah, ki imajo zavite kaveljčke, dolge 5—7 cm; obroček je ovit z usnjenim trakom, kadar ni rabljen kot orožje. Pri Barijih sme nositi ta obroček le tisti mož, ki je ubil slona brez tuje pomoči. Bogat nakit iz raznobarvnih biserov nosijo Masaji, predvsem njihove ženske. Najpogostejše so številne ogrlice, veliki obeski v ušesih, zapestnice, obročki in biserni trakovi v lasih. V deformiranih ušesih nosijo težke obeske, oblikovane iz kovine in biserov. Ženske imajo okrog vratu velike železne spiralaste obroče in mnogo ogrlic iz raznobarvnih biserov. Enak nakit je tudi na nogah in rokah.

Poleg že omenjenega nakita na tem območju je potrebno navesti še nekaj primerkov. Pripadniki plemena Madi, denimo, se radi krasijo z merjaščevimi, pasjimi ali s človeškimi

38a Ratzel, 1885, Bd I, str. 398—399

39 Schebesta, 1934, str. 23—25, 40, 103—104, 181, 225—226

40 Štrukelj, 1968, str. 156—158

zobmi. Vsi naštetí predmeti veljajo kot amuleti in prav tako usnjeni obročki na zgornjem delu roke. Bari in Šuli nosijo okrog pasu rezljane ploščice iz polževih hišic ali železne bisere, nanizane na dolgih vrvicah. V preteklosti so ti predmeti pomenili denarno vrednost.

Pripadniki jezikovne skupine Bantu na jugu afriške celine so večči izdelovalci in oblikovalci nakita iz biserov. Ornamentalni motivi na teh izdelkih so večinoma geometrični liki, oblikovani iz raznobarnih biserov. Posebej moram omeniti ogrlice, zapestnice, majhne predpasnike in obročke pri plemenu Ndebele, ki so izredno natančno izdelani.

Pripadniki Zulu⁴¹ nosijo bogat nakit. Posebno lepi so izdelki iz raznobarnih biserov. Ti so svitkaste in ploščate ogrlice, naglavni nakit, pasovi, obročki in predpasniki, ki pomenijo tudi ljubezensko sporočilo. Ornamentalni motivi so spet geometrični liki. Razen bisernega nakita nosijo tudi prstane, ptičja peresa v laseh in razne amulete.

Prav tako izvedeni oblikovalci bisernega nakita kot Zulu so tudi pripadniki etnične skupine Xhosa. Njihovi izdelki štejejo med najlepše in so pomemben del njihove obleke. Moški pri južnih Xhosa nosijo še amulete okrog vratu ali uporabne predmete, na primer šilo ali železno lopatico v okrašenem tulcu, da čistijo nos z njo.

Pri etnični skupini Zambezi predstavljajo amuleti največji del nakita. V preteklosti so jim sosednja plemena prodajala železne in bakrene obročke. Sami izdelujejo težke prstane iz slonovine, majhne šatulje, paličice in rezljane ploščice za nakit v laseh. Iz zob nilskega povodnega konja delajo okrasne igle za lase in dolge glavnike.

Izviren okras Hotentotov so obročki iz slonovine, ki jih nosijo na nadlahti. Žene in otroci natikajo bakrene obročke na noge, okrog vratu imajo ogrlice iz bakrenih in steklenih biserov. Okraski so tudi lupine nojevega jajca, nanizane na vrvice. Grmičarji nosijo številne medeninaste in železne obročke in ogrlice iz temnih biserov, ki jih dobijo pri sosednjih plemenih. Njihov značilni okras so še razne lovske trofeje, na primer ptičja peresa, zajčji rep, živalski zobje, kremplji, rogovi, školjke in drugo.

Ženske plemena Herero nosijo številne bakrene in železne obročke na podlahti in na nogah. Ogrlice iz biserov so splošno v rabi pri obeh spolih (dragoceni so izdelki iz železnih biserov); na njih so obešeni razni predmeti, kot koščki železa, školjka itd. Značilni so še okrasni usnjeni trakovi ali trakovi, spleteni iz rastlinskih vlaken, v laseh.

Ženske pri etnični skupini Ovambo v puščavi Kalahari nosijo bakrene obročke na rokah in nogah; ti včasih tehtajo več kilogramov. Nakit okrog vratu in bokov je izdelan iz raznobarnih biserov, školjk ali iz raznih lupinic, našitih na obleko, na usnjeni izdelek ali so nanizani na vrvico. Ženske so tako obložene z nakitom, da se prav neokretno premikajo. Moški nosijo naglavni nakit in ogrlice, narejene iz biserov, in bakrene obročke na rokah.

Na koncu navajam še nekaj okrasnih predmetov, ki jih oblikujejo mojstri današnjih delavnic. Tak primer je rezljan lesen glavnik ali glavnik, pleten iz rastlinskih vlaken, ali glavnik, izdelan iz roževine. Leseni glavniki z vrezanimi ornamentami in z rezljanimi figurami so razširjeni po vsem ozemlju črne celine.

Oblikovalci lesa delajo tudi pomanjšane maske, ki se uporabljajo kot okrasni obeski. Taka maska ni izdelana samo iz lesa, marveč tudi iz kovine ali iz usnja. Tovrstni obeski so na ozemlju Konga oblikovani iz slonovine v filigranski tehniki. Iz slonovine so rezljani tudi glavniki in okrasne igle za lase. Okrasni motivi na teh izdelkih kažejo številne simbole in izreden čut za estetsko obliko.

41 Ratzel, 1885, Bd I, str. 246, 377–378
Jefferson, 1973, str. 174, 177–179

Summary

Body Ornamentation and Jewellery of African Peoples South of the Sahara

The author's paper discusses the body ornamentation and jewellery of African peoples south of the Sahara. Her analysis is based on that material in the Museum's collection of jewellery and ornamental objects of the black peoples which is periodically presented for exhibition. The Museum's articles are representative of the output of the nineteenth and twentieth centuries. They comprise ornamental articles and jewellery for hair-dressing, and the ears, around the neck, arms, and legs, ornamental belts, and mineral substances for body painting.

On the basis of the enumerated materials the author discusses hair styling, the decorating, tattooing, and scarifying of the human body, the deforming of the head, teeth, and lips, and the extensive use of all types of jewellery. In developing this theme the author also takes into account both past and present literature and research.